

ГОДИШНИК НА ДУХОВНАТА АКАДЕМИЯ
“СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ”, СОФИЯ, ТОМ III /XXIX/. 1953-1954

ANNUAIRE DEL' A CADÉMIE DE THÉOLOGIE
“ST. CLÉMENT D' OCHRIDA” SOFIA, TOME III (XXIX). 1953-1954

ДВАНАДЕСЕТТЕ ПРОРОЦИ
ОСНОВНИ ИДЕИ И
ХАРАКТЕРИСТИКА

От проф. Ив. С. Марковски

Както отделните индивиди, така и историческите народи се явяват на историческата сцена, действат и след това загиват. Но повечето от тях оставят след себе си дълбоки културни следи, които достойно биват оценявани от следващите поколения и от другите народи. И в историческия път всеки народ си има своите носители на култура, изтъкнати гениални личности. Например наред с недостижими ваятели и бележити философи на древните гърци, велики пълководци и прочути правници на римляните, израилтяните пък си имат своите пророци. Те са гордостта на тоя народ ту като народни трибуни, защитници на бедните и онеправданите, ту като религиозно-нравствени възпитатели чрез дела, слово и писания.

Изхождайки от тяхното голямо значение аз разгледах в страниците на богословския годишник четиримата големи пророци: Исаия, Иеремия, Иезекил и Даниил. В настоящата статия ще се спра на останалите 12 пророци, писатели с кратка характеристика за всеки поотделно, тъй като по своето значение за християнското богословие те не отстъпват на така наречените големи пророци. В своя труд по Въведение в Св. Писание на В. Завет давам кратки исторически сведения за всеки един от тия пророци. Поради малкото страници, които се предвиждат в Годишника на Духовната академия, едва ли ще ми се удаде да направя обстойно тълкуване на 12-те пророци. Тук ще се задоволя да дам най-същественото и важно от съдържанието на тия книги, като по тоя начин читателят да си изгради представа за характерната особеност на всеки един от тях.

Заедно разглеждането на 12-те пророци се налага и от обстоятелството, че в древните кодекси те са съставлявали само една книга. Според Кимхи те били написани на един свитък, за да не бъдат причислени към някоя друга книга поради малкия си обем и така да бъде заличена тяхната самостоятелност. Йосиф Флавий при определяне броя на каноничните ветхозаветни книги на 22 смята 12-те пророци за една книга. Също така и в Талмуда те се броят за една книга под името шенем асар ханевиим.

Най-старото свидетелство, че 12-те пророци представляват едно цяло имаме в Сирах 49:12, където те се наричат **oijdwleka profhtai**. Оттук можем да заключим, че в края на третия или в началото на 2-ри в.

пр. Хр. 12-те пророчески книги са били събрани в една книга. Възможно е това да е станало и по-рано след приключване книгата на последния пророк Малахия. У иудеите и гърците те носят името 12-те пророци, а в Латинската църква, във Вулгата, те се наричат малки пророци – *prophetae minores*, тъй като в сравнение с 4-те големи пророци тяхното съдържание е много малко. Така например, докато книгата на прор. Исаия има 66 глави, книгата на прор. Авдий, от малките пророци, има само една глава. Но независимо от своя обем, 12-те малки пророци по значение на своето съдържание не отстъпват на големите пророци. В тях се засягат въпроси, които през всички времена са били от значение. Дълбокият мисловен свят, възвишените религиозно-нравствени идеи на някои от тях, особено на Осия, Михей, Амос и др. правилно бяха оценени и разкрити едва в последните години. Те са носители на възвишени и вечни идеи и посредници на божественото откровение. Те се явяват като велики религиозни характери, нямащи равни на себе си по своя религиозен опит и религиозно изживяване, и тъй както големите пророци те се явяват вместилище на Божието Слово. Ето това ще изтъкнем тук, като изоставим националното от еврейската история и често иудейското.

Според Карл Марти книгите на 12-ата пророци представляват библиотека от пророчески писания, които са се създали в продължение на близо половин хилядолетие и така се е получила обширна пророческа религиозна книга. Значението на този сборник от пророчески книги се заключава още и в това, че той представлява сборник от ценни пророчески документи, които разширяват нашите познания върху древно-израилската история. От тях се осведомяваме за най-различни характери на изтъкнати и големи личности, каквито са напр. най-старите пророци-писатели Амос (около 750 г. пр. Хр.) и Осия (около 740 г.), а също и за завършека на пророческата ера, каквито са пророците Захарий и Малахия. Ако нямахме 12-те пророци, щяхме да имаме голяма празнота в историята на пророчеството изобщо и във ветхозаветната религия. Според същия автор “Книгата на 12-те пророци превъзхожда по своето голяма разнообразие на съдържанието всички други пророчески писания на В. Завет и тя трябва да бъде поставена непременно наред с “тях по дълбочина на съдържанието”¹

При подреждане на 12-те пророци във ветхозаветния канон има известна разлика между еврейската Библия и превода на 70-те и то в първите шест пророци. В българската и в славянската Библия след книгата на пророк Даниил следват 12-те пророци в следния ред: Осия, Иоил, Амос, Авдий, Иона, Михей, Наум, Авакум, Софоний, Агей, Захарий, Малахий. В еврейската Библия те са подредени също така, с тая само разлика, че следват след пророк Иезекииля, тъй като Даниил не влиза в пророческите книги, а в отдела Кетовим (Писания). В Септуагинта, в 70-те, има известно отклонение от тоя ред, което се състои в това, че първите шест следват в следния ред: Осия, Амос, Михей, Иоил, Авдий, Иона, останалите шест са подредени както в еврейската Библия, а след тях идват четирите големи пророци: Исаия, Иеремия, Иезекиил, Даниил. Във всеки случай и еврейският канон и 70-те при подреждане на 12-те пророци са имали предвид по възможност хронологията. Но освен времето на появяването, вземали са под внимание и други обстоятелства за подреждане на пророците.

¹Das Dodekapropheton erklärt von K. Marti, Tübingen, 1904, стр. XV-XVI.

Така например Осия, макар че е по-млад в сравнение с Амос, но неговата книга е поставена в началото на 12-те пророци, поради по-големия обем на книгата му. При разглеждане на всеки един от пророците ще следваме реда както е в еврейската Библия, който е възприет в нашата Библия, в славянската и латинската.

Пророк Осия

Книгата има 14 глави, от които 1-3 съдържат разказвателни откъследи. Тук домашните и съпругеските отношения на пророка са послужили като символ за отношението на Израила към Бога. Останалите 4-14 глави представляват речи и религиозно-нравствени поучения, в които се изтъква, че заради греховете си народът ще бъде наказан, но след разкаянието ще дойде спасение.

За личността и делото на прор. Осия получаваме сведения само от неговата книга, понеже никъде другаде във В. Завет не става дума за пророка. За личния живот и съдбата на Осия имаме сказания, добити по предание, събрани от църковните отци Ефрем Сирийски, Доротея и др. и използвани от Кнобел и Новак. Едва ли бихме могли да се доверим на тия извънбиблейски данни, защото те мъчно биха могли да се установят исторически. Името Осия (хошеа) значи “помощ”, “спасение” и с това име са наречени и други библейски личности, затова той се нарича син Беериев (бен береив). Че той е бил гражданин на северното царство, това напълно се потвърждава от неговата книга. Осия бил напълно осведомен върху политическото състояние на своята страна; знаел за партийните борби и дворцовите интриги, за отношенията на Израила със съседните народи, особено с Асирия и Египет. Той познавал живота на всички съсловия, особено на знатните в израилското царство, от което може да се заключи, че той е принадлежал към висшето съсловие. Пророкът писал своята книга в Северното царство и неоснователно е твърдението на Евалд и Умбрайт, че тя е писана в Иудея. Той познавал много добре живота на свещениците, тяхното нравствено падение и неизпълнение на Божията воля и закони. Но от това мъчно би могло да се заключи, както прави Дум, че той принадлежал към свещеническото съсловие. Пророческото му звание било достатъчно, за да познава задълженията на свещениците и тяхното неизпълнение.

За неговия частен живот знаем само това, че той взел за жена Гомер, дъщеря на Дивлаима, която се показала неверна съпруга. На трите деца, родени от нея, той дал символически имена: първата рожба – син, той нарекъл Израел, защото не ще се измине много време и Бог ще отмъсти на царския дом Ииуев за кръвта, пролята в Израел и ще прекрати царството на дома Израелев (1:4). Пророкът нарекъл първия си син с името на града Изреел (сегашното село Зерин), който се е намирал в долината под същото име в Исахаровото коляно. В Изреел бил дворецът на Ахава (3 цар. 21:1), или по-скоро неговата резиденция или временна столица на десетколенното царство. Под израза “пролята кръв в Изреел” пророкът разбира изстребването на дома Ахавов от Иеху, помазан за цар израилски. Цар Ахав пролял невинната кръв на Навутея (3 Цар. 21:1-16), а царица Изавела избила невинни Божии пророци.

Втората рожба – дъщеря, била наречена Лорухама (= непомилвана), защото Бог няма вече да помилва дома Израелев и да му прощава (1:6). След това се ражда

втори син, наречен от пророка “Лоами” (= не мой народ), защото Израил, поради своето отстъпление от Бога и нарушение на Неговите заповеди, престана да бъде Божи народ.

По предание се разказва, че неверната съпруга Гомер напуснала Осия, или пък сам той я изпъдил и тя се оженила за друг мъж, при когото изпаднала в голяма мизерия. Поради своята състрадателна любов Осия отново я откупил, прибрал я в своя дом и тук се опитал да я поправи, като ѝ забранил всяко външно общение. Това повествование почива освен това и на своеобразното тълкуване на 3 гл. Разказаният случай е много подходяща алегория, за да се илюстрира отношението на Иахве към израилския народ.

На прор. Осия се е паднало да изпълнява своето служене при трудни политически обстоятелства. Страната преживявала тежки дни, Иеровоам II разширил пределите на израилското царство от Емат до Мъртвото море (4 Цар. 14:25) то достигнало до такава сила и могъщество, каквито не е имало преди. Но наскоро след смъртта на Иеровоам II започнал бърз упадък на десетколенното царство. Настъпила анархия, престолът преминавал от един узурпатор в ръцете на друг. Във вътрешните работи на държавата започнали да се месят асирийците, които скоро и турили край на северното царство (в 722 г.). Тежки дни преживявала страната и в религиозно-нравствено отношение. В народа изчезнал страхът пред светостта на Закона и не се зачитала Божията воля. В цялата страна нямало нито истина, нито милосърдие, нито богопознание (4:1). “Клетва и измама, убийство, кражба и прелюбодейство твърде много се разпространиха и кръвнина върви след кръвнина” (4:2). “Блудство, вино и питиета завладяха сърцата им” (4:11).

Всички слоеве на обществото, особено по-висшите, били засегнати от тая поквара. Страшно нравствено и религиозно падение обхванало целия народ и тъкмо ръководните съсловия не били по-добри от обикновения народ. Свещениците съвършено изоставили своето главно предназначение да поучават народа в нравственото учение на Иахве. Вместо това те го насърчавали в развратния култ на Ваала и Астарта, защото по този начин те си докарвали добра печалба. Освен това свещениците се занимавали и с разбойничество и грабежи. Те като някоя разбойническа сбирщина причаквали своите жертви по пътя за Сихем и ги избивали, когато отивали на поклонение в Йерусалимския храм (6:9). Князете израилеви също били завладени от поквара и разни престъпления. “Дълбоко потънаха те в разпътство, но Аз ще накажа всички тях” (5:2), казва Господ. Князете заедно с царските чиновници изсмуквали народните средства, за да се обогатяват и си служели с потисничество и неправди. В своята политика те се колебаели между Асирия и Египет и се прехвърляли ту към едната, ту към другата страна, без да държат сметка какви опасности им носи всеки съюз с една от противните страни. От Асур няма да видят спасение, той не ще изцери раните им (5:13). Също и тъй наречените пророци, самозвани проповедници, не били по-добри от свещениците. Нямало кой да посочи правия път, така че народът не искал и да знае за някакво изправление. Осия бил дори злепоставян, когато говорел истината и посочвал пътя за спасението. Наред с това започнали и непрекъснати борби, един узурпатор унищожавал друг и грабвал властта, за да бъде принуден по същия начин да я отстъпи другиму. Със сина на Иеровоама II, Захария, се турил край на династията на Иеху.

Основният тон, който прозвучава през цялата книга на Осия е оплакването и тъгата, че Израил в любовта си и верността към Иахве изневерява, тъй както блудната жена изневерява на съпруга си. Тоя народ не може да проумее, че поради тая причина той е надвиснал над пропастта на погубването. Причината, за да нямат израилтяните любов към Бога и да не пазят верността си към Него се заключава в това, че те нямат правилно познание за Бога и истинско богопочитание.

Богопознанието според Осия не се заключава в писани закони, но във вътрешно чувстване на волята Божия; тя се проявява не във външна обредност и жертвоприношения, а в сърдечно благоразположение. “Аз искам милост, казва Бог, а не жертва, и богопознание повече, нежели всесъжения” (6:6). Който пренебрегва нравствените начала, не само че пренебрегва Божиите заповеди, но се издава, че у него липсва и чувство на дълг за вътрешно общение с Бога. Това е основната мисъл на Осия и затова някои го смятат за мистик. Според него преди всичко трябва да се подчертава нравственото в религията. Религията е силата, източникът, от който произлиза нравствеността и стремежът да се изпълни на дело волята Божия. Осия иска задълбоченост в познаването същността на истинската религия. В това отношение той твърде много се приближава до новозаветното разбиране на религията. Колко дълбоко разбира пророкът същността на религията се вижда от обстоятелството, че той за да ни представи нагледно какъв трябва да бъде съюзът между Иахве и Израел, го сравнява с любовта и общението в брака и по този начин приписва на Израила цялата вина за неговата греховност. Прелюбодеянието е не само незачитане и нарушение правото на собственост, но то накърнява и нравствения дълг на любов и преданост. Затова отпадането на народа от Бога, чието отношение се сравнява с брачните връзки, се смята за толкова тежък грях.

В народа липсвало съзнанието, че е длъжен да поддържа любовта и верността си към Иахве. Ако той би притежавал истинско познание за Бога, той би изпълнявал Божиата воля. Пълното непознаване и отчуждаване на народа от Бога се показва в култа, който по своя начин на извършване и по своя произход отговаря напълно на Ваала, а не на Иахве. Пророкът има много правилно схващане за същността на религията. Той негодува, че жертвоприношенията са изместили истинското почитание на Бога чрез дела на любов и правда. Култът и жертвите, както ги принася Израил, не са израз на вярност и любов към Бога. “В жертвените приноси към Мене те принасят месо и го ядат; Господу те са неугодни; сега Той ще си спомни тяхното нечестие и ще ги накаже за греховете им” (8:13). Сам Бог е видял бащите на Израила, че са отишли при Ваал-фегора и се предали на срамотии и сами станали мръсни, като ония, които бяха обикнали (9:10).

Ако Осия взема брака като образ, за да покаже какви трябва да бъдат отношенията на народа към Бога, той има предвид строгостта на Моисеевия закон за брачната вярност. Така напр. от Бит. 38:24 се вижда, че блудницата трябвало да бъде наказана с изгаряне. Във Второз. 22:22 се казва, че блудниците – мъжът и жената – трябва да бъдат наказани със смърт; също и в Лев. 20:10 и др. Разбира се, брачните отношения са все пак човешки, а Бог стои нравствено по-високо от човека. “Няма да постъпя според яростта на гнева си, няма да изтребя Ефрем, защото Аз съм Бог, а не човек”... (11:9). Всяко

спасение иде от Бога. Той чрез пророците, които са Негови пратеници, ни открива възвишената нравствена религия; тя единствена може да ни донесе спасение.

Изобщо книгата на Осия има изобличителен характер. Изходният пункт на неговите речи, както видяхме, е идеята за брачния съюз на израилския народ с Иахве. От тая гледна точка пророкът разглежда настоящето и бъдещето на народа. Отклонението от Бога, отричането от истинската вяра довело народа до краен нравствен упадък, както това се описва в 4:1-2.

Причината за всичко това е липсата на истинско богопознание и вярно религиозно чувство. Сам Иахве казва, че Той иска “богопознание повече, нежели всесъжения” (6:6). Еврейският глагол йада = “зная” има значение и на тясно, непосредствено единение с познаваемото и затова се употребява в смисъл на съпругески отношения. Напр. “Адам позна (йада) Ева, жена си; и тя зачена и роди Каина” (Бит. 4:1) и др. Когато пророкът поставя на народа за идеал богопознанието, той не подразбира придобиване на теоретическо знание за Бога, а достигане на най-тясно общение с Бога, единение в любов. Отсъствието на богопознание, т. е. на любов към Бога е причината за разните нравствени престъпления. Средството за възвръщане на народа към постигане на неговата месианска цел е изправителното наказание, затова пророкът така настойчиво говори за неизбежността на тия наказания. “Изстребен ще бъде моят народ, защото знание му недостига; понеже ти отхвърли знанието, и аз ще те отхвърля от свещенодействие пред Мене; и понеже ти забрави закона на твоя Бог, и аз ще забравя делата ти” (4:6). “Горко им загдето отстъпиха от Мене, гибел тем, загдето се отметнаха от Мене! аз ги спасявах, а те говореха лъжа против мене” (7:13). “Ще паднат от меч князете им заради дързостта на езика си” (16 ст.).

Но Бог като всемилостив дава надежда за спасение, след като Израил премине през изправителните наказания, какъвто, на първо място, е вавилонският плен. Сам Бог казва: “Ще излекувам отмятането им, ще ги обикна по благоволение, защото гневът ми ще се отвърне от тях. аз ще бъда роса за Израиля; той ще цъфне като крин и ще разпусне корените си като Ливан” (14:5, 6).

Отличителната черта в личността на прор. Осия се състои в дълбочината на чувствата му и горещата любов към своя народ. В това отношение той би могъл да се сравни с апостола на любовта еванг. Йоан. В своето изложение книгата на Осия се отличава с богатството на картините, заимствани от природата и от обикновения живот, а също и с художествения си език. Плюс това трябва да се прибави, че тя е една от най-трудните книги на В. Завет за тълкуване.

Пророк Иоил

Втората книга от малките пророци е тая на пророк Иоил. Така е в еврейския канон, а също в нашата и славянската Библия, тогава когато в 70-те тя заема четвърто място. Друга разлика между еврейския

и гръцкия текст има в броя на главите според това, как е разделена книгата на глави. В славянската Библия съгласно 70-те и в нашата съдържанието е разделено на три глави, а в еврейската на 4, като втората глава е разделена на две: от 1 до 27 ст. съставлява втора глава и от 28 до 32 ст. – трета глава. Така че третата глава става четвърта.

Авторът на книгата се споменава само в 1:1, гдето той се нарича – Йоел, което ще рече “Иахве е Бог”. И за да се различи от други ветхозаветни лица, които носят същото име, той се нарича син Ватуилов (бен бетуел). Но за бащата и за сина нищо не се съобщава. От съдържанието на книгата заключаваме, че той е живял в Йерусалим и тук главно се е съсредоточавала неговата проповедническа дейност – въобще в Иудея. Твърдението на някои ексигети, че той принадлежал към Левиевото коляно и че дори бил свещеник, понеже взимал живо участие в богослужението и строго държал за изпълнение на култа, не се възприема от повечето учени, като необосновано.

Голям спор се води по въпроса: кога е написана книгата и към кое време трябва да се отнесе пророческата дейност на Йоила. Различията варират с близо 500 години. Докато едни смятат тая малка книга за една от най-старите пророчески писания и я отнасят към 9 век, други пък виждат в нея една от най-младите книги в канона и я отнасят към 4 век и дори по-късно. Съдържанието на книгата дава основания за най-различни заключения, понеже в него липсват каквито и да са характерни и напълно точни исторически указания, затова трудно може с положителност да се определи времето на пророк Йоила. Голяма част от учените са на мнение, че произходът на кн. Йоил трябва да отнесем във времето на цар Иоаса, края на 9 и началото на 8 в. (836-797), когато делата на малолетния цар ръководил първосвещеник Йодай, тъй като в книгата не се споменава за цар, не се споменава за идолопоклонство и се признава особеното значение на свещениците и на старейшините.

Книгата може да се раздели по своето съдържание на две части или на две речи: I ч. 1:2-17 и II ч. 2:18-3 гл. Първата част започва с описване на голямо нашествие на скакалци и опустошителна суша – страшно и незапомнено бедствие. Това дава повод на пророка да подкани народа към покаяние. Да се обърне към Бога “от все сърце с пост, плач и ридание; да раздерат сърцата си, а не дрехите си” (2:12, 13).

Наред с това злощастие Йоил вижда в своето пророческо прозрение нашествие в страната на народ силен и безброен (1:6), който ще причини също голямо опустошение. Затова целият народ и свещеници, и старейшини да направят събрание и да се обърнат към Бога със следната молитва: “Смили се, Господи, над народа си, не предавай наследията си на поругание, та да не се подиграват с него народите! Защо да казват между народите: де е техният Бог?” (2:17).

Втората част на книгата започва с думите: “Тогава Господ ще възревнува за земята си и ще се смилва над народа Си” (2:18). И Бог ще махне дошлия от север враг и ще го изгони в безводна и пуста земя (2:20). И ще настане отново благоденствие: “Ще се напълнят гумна с жито и ще се препълнят чебри с гроздов сок и дървено масло... до насита ще ядеш и ще се наситиш (2:24, 26).

Тия събития пренасят духа на Йоила в бъдещи есхатологични времена, в съдния ден Господен, когато Бог ще събере всички народи

и ще ги поведе в долината на Иосафата¹ и там ще проведе над тях съд (3:2). Тоя ден ще се предхожда от личби на небе и земя: “Слънцето ще се превърне в тъмнина, а месечината – в кръв, преди да настъпи деня Господен, велик и страшен” (2:31). Ще станат народите и ще слезнат в долината на Иосафата, защото там Бог ще седне, за да съди народите отвред (3:12). Езическите народи и невярващите ще бъдат осъдени и земята им ще се превърне в пустиня, загдето са проливали невинна кръв, а в Иудея, която символизира вярващите, ще настане благоденствие, Йерусалим ще стане светиня (3:17).

За характера на книгата и за нейното религиозно-нравствено значение може да се каже следното: Нейният автор прор. Иоил се явява твърде оригинален както по своя стил и начин на изложение, тъй и по своята пророческа дейност. Той не се явява като пророк от ранга на големите пророци, като един Исаия, Иеремия и др., нито дори като Осия и Амоса, в мантията на народен трибун, който да раздвижва и да дава насока на целия политически и социален живот на своето време. Иоил е по-скоро поет, учител проповедник, който, изхождайки от фактическото положение на страната, опустошена от скакалци и суша, иска да повдигне духа у народа, та да не изпадне в отчаяние и в по-големи бедствия. Затова той като верен служител и пратеник Божий и ревностен изпълнител на закона, приканва народа в името на “словото Господне” да се предаде на пост и покаяние, да разреде сърцето си, а не дрехите си, за да изпрати Всевишния по-скоро спасение от страшното бедствие.

Ние ще трябва да се съгласим с повечето тълкуватели, които виждат в описаното нашествие на скакалци действително природно явление, станало в дните на Йоила. Опитите на някои църковни отци, напр. Ефрем и Сирия и др., а също и до голяма степен бл. Иероним, Теодорит и др., а също и на някои ексигети от средните векове (Раши, Кимхи) и от ново време (Хенгстенберг, Хеверник и др.), за да предадат алегорически или символически смисъл на описаното събитие, като описание на бъдещо нашествие на неприятелски войски, не се споделят от повечето тълкуватели. Действително описаното събитие в 1 и 2 гл. е проникнато от символика, но как трябва да се разбира тя? Не в смисъл, че чужди войски, чието нахлуване се отнася в бъдеще, се сравняват със скакалци, а обратното: действително нападналите страната скакалци, в четирите им формации, символизират бъдещото нападение на четири различни народи. Изхождайки от тия събития, пророкът се понася на крилете на своето пророческо видение и ни отнася в далечното бъдеще на есхатологичните времена, когато Бог в съдния ден ще съди народите от цял свят. Така че книгата на прор. Иоил не е само поетично творение, тя има също пророчески характер.

¹ В еврейския текст стои емек иехошафат, което занчи “Иахве съдил” и затова мнозина ексигети са склонни да подразбират тук неопределено указание на някоя долина, която в бъдеще ще се яви като долина на съда Божи, и затова не я уеднаквяват с Йосифовата долина в източната част на Йерусалим.

Пророкът няма за цел да създаде промяна в практическия начин на живот, а да извлече поука от създаденото положение, именно, че както Бог ще спаси разкаялия се народ от сполетялото го бедствие, така Той ще го спаси от нашествие на вражески народи и в съдния ден Господен Юда ще получи своята награда “ще живее вечно, и Йерусалим – от рода в род” (3:20). Тук Юда и Йерусалим ще трябва да разбираме в апокалиптичен смисъл. Иоил не си служи с обикновения начин на пророческа проповед, с която си поставя за цел да издигне народа на по-висока степен в религиозно-нравствено отношение. Той се явява като учител и поучител, който, изхождайки от признатата и нагледна действителност, се стреми да я представи ясна и убедителна за вярващите, та да засили тяхната вяра. Настоящото да послужи като предобраз и пример за бъдещите времена. Затова пророкът малко се занимава с временните обстоятелства и отношения и ние слушаме за тях само дотолкова, доколкото те имат връзка със спасяването от нашествието на скакалците. Неговата мисъл всецяло е погълната от големите събития на бъдещето. Но както за настоящето, така и за бъдещето – покаянието и постът се явяват като най-важно средство за спасяване от външни превратности и злочестини. И като пророк тъкмо за това той е и призван: да препоръчва на народа това средство. Скакалците са предвестници на съдния Ден Господен, те са предобраз на северните (хацефони – 2:20) народи, които ще нахлуят в страната. Тук Иоил се показва не само като поет и поучител, но се чувства и като пророк, който познава закона и пророците и е призван да благовества словото Божие. Пророк Иоил има голямо значение и за съвременния поучител и проповедник, той може да му послужи като образец както по начина на изложението, тъй и по насоките за бъдещи перспективи. Народни бедствия от най-различно естество всякога е имало и ще има и на Божиите пратеници и Божиите служители се пада обязаността да посочват средствата за спасение. Оттук произхожда и голямото значение на Иоила и на неговата книга не само за историята на ветхозаветната религия, но и изобщо за религиозния живот.

В Иоила ние виждаме как от израилските пророци постепенно израстват учители на есхатологията и поети на есхатологически сказания. В неговата книга нямаме оригинално творение на пророчески гений, а обобщаване вярата на еврейския народ. Оттук можем да направим заключение какви идеи тогава са изпъквали на преден план и как те са занимавали умовете на вярващите. След това ние получаваме представа и за религиозния живот на Ветхозаветната църква. Тук не се споменава за идолослужение и чужди божества. Законът получава пълно признание и главната грижа се съсредоточава около култа; всички очакват настъпването на блаженото бъдеще; мислите за спасителното месианско време са завладели душите на цялото общество. Така че книгата на прор. Иоила е важен документ за вярванията на ветхозаветния човек. Тя ни показва от какво се е движил тогава религиозният мисловен свят, след като той изпълни задълженията си към закона и към богослужението, които тясно са свързани със спасението в есхатологическите времена. Заедно с това ние виждаме колко дълбоко е била проникнала месианската идея още в тогавашното еврейско общество и така се е подготвила почвата за по-късната апокалиптична литература, която прекрачва границите на еврейството. Защото според Иоила не само ония, които обитават Иудея – Йерусалим, не само външната, по плът принадлежност към тоя народ осигуряват спасението пред съда Божи, а по-скоро личното познание на Иахве и диренето на прибежище при

Него. Това е откритият път за спасение не само на израилтяни, но и на чужденци друговерци. И тук Иоил се показва не само като религиозен поет и нравоучител, но и като пророк.

В литературно отношение книгата на прор. Иоил се отличава по своята чистота, простота и ясност на езика. Речта на пророка тече плавно, без резки преминавания от един предмет на друг. Картините, които рисува, ни завладяват със своята красота и живост. Напр.: “Плачи, както плаче млада жена, препасана с вретиче, за мъжа на младините си!” (1:8), “Как стене добитъкът, тъжно ходят стада волове” (18). Въобще по своите литературни качества книгата на Иоил се отнася към числото на най-съвършените библейски произведения.

Пророк Амос

За да разберем правилно съдържанието на книгата на Амос и особеностите в личността на пророка, неговите религиозно-нравствени схващания, социално-политическите му възгледи и пр., ще направим кратък преглед на времето, в което е живял. Макар той да е причислен към малките пророци, по достойнство и величие не отстъпва на големите пророци, на един Исаия, Иеремия и др. Те всички всякога са били дълбоко проникнати от това, което е станало сред техния народ. Народните нужди и страдания раздвижвали сърцата им, прояждали душите им, грехът и престъпленията възпламенявали техните съвести. И каквото вътрешно, душевно, ги е раздвижвало и обхващало, излизало навън в израз на енергично слово без украса, истинно и естествено.

Такъв е бил и текойският пастир Амос, прост овчар, обикновен обработвач на диви смоковници, а в книгата му четем дивни мисли, познание за тогавашното световно положение, голямо богатство на богословски и религиозно-нравствени истини. Как можем да си обясним всичко това, ако той не е бил богоизбран мъж, ако той не е бил боговдъхновен писател.

Времето, в което живял Амос било такова, че то действително се нуждаело от небесен пратеник. От първата половина на 8 в. в северното израилско царство настъпва завой в политическо отношение. След упорити войни и борби настъпили мирни благодатни дни, които спомогнали твърде много за стопанското издигане на страната. Цар Иоас, който нанесъл поражение на Дамаск и Иудея оставил добро наследство на своя син Иеровоам II. Последният се показал кадърен цар, силен и неотстъпчил. След дълги кървави борби и войни той съумял да разчисти пътя си към възход, царувал 41 години – от 784 до 743 г. и успял да възвърне земите си, превзети от арамейците, които повече от един век водили жестоки войни с израилтяните. Той възстановил към средата на 8 в. границите на Израила от времето на Давид и Соломон, като се почне от Амас, на север, до пустинното море (т. е. Мъртво море) на юг (4 Цар. 14:25. Ам. 6:14). Това е последното величие на израилското царство в политическо и териториално отношение.

Обаче това величие си има и своите отрицателни страни главно в две направления – в политическо и религиозно-нравствено. След поражението на арамейско-сирийското царство (Дамаск) с помощта на асирийците последните стават вече съседи на Израил, но опасни съседи. Мнозина виждали в лицето на асирийците своя спасител. Но който виждал нещата по-далеч и по-дълбоко, не е могъл да бъде заслепяван. Асирия по това време става силна държава, която с меч и грубо насилие продължавала своята агресивна политика спрямо своите съседи, между които и малкото царство Израил. Нямало съмнение, че съдбата на Дамаск и Амаат ще сполети и този народ и неговото покоряване било неизбежно, както и станало в края на 8 в. в 722 г., когато асирийският цар Саргон, след като подчинил Вавилония и нанесъл поражение на египтяните, превзел Самария и откарал голяма част израелтяни в плен.

Мнозина не виждали бъдещето, когато царство и народ са предопределени за загиване. За щастие имало мъже, които не се оставяли да бъдат въввлечени в общото опиянение на възход и благоденствие, както мнозина мислили, че бъдещето щяло да осигури това на народа. Тия мъже били пророците и то ония от тях, които виждали своето призвание в борбата за религиозно-нравствено издигане на своя народ и по-малко се занимавали с политика и с царското управление. Но при все това те са били истински зрели политици, които виждали нещата право в очите. Нещастieto на един народ е толкова по-голямо, колкото по-малко люде го виждат. Пророците са имали смелостта като Божии пратеници да кажат на всеослушание и без прикритие пред царя и народа и пред всеки, който искал да ги слуша, това което виждали в своето пророческо прозрение, а то било потресающо и съвсем неудобно на ония, които искали да се гледа на всичко само през розови очила. Затова пророците всякога са заставали посред живота като водачи на своя народ и повечето пъти в разрез с властващите, без да държат сметка за преследванията и страданията, които им предстоели.

Прор. Амос обаче не се радвал на политическия възход на Израила и на териториалните му разширявания. Те наистина благоприятствали за икономическото издигане на социално облагодетелстваните класи, но заедно с това настъпила нравствена развала и религиозен упадък. А всякога нравствената развала у един народ предизвиква и неговия политически провал. Същото явление наблюдаваме и по времето на прор. Амос при царуването на Иеровоам II. Военните успехи наистина допринесли за обогатяване на страната, но заедно с това се развила в народа страст към разкош и чувствени удоволствия. Докато голяма част от народа, главно селяните, живеели в прости, дори мизерни къщурки, градските богаташи обаче притежавали разкошно обзаведени къщи. Те имали зимен дом, заедно с летен дом, украсени със слонова кост (Ам. 3:15). Чрез измама и експлоатация на трудещите се те си построявали домове от дялан камък. Въобще Амос рисува нравственото състояние като твърде задебеляло и разкапано. За това са допринесли, от една страна, многото войни, и от друга страна – завладяването на чужди земи и народи, от чието ограбване мнозина се въздигнали материално, но пропаднали морално. Наред с грубостта и насилието спрямо слабите и сиромасите настъпили дръзка надменност и самонадеяност и разгулна безнравственост. “Баща и син ходят при една жена (блудница), за да безчестят името Божие” (Ам. 2:7).

Наред с нравствената развала настъпил и религиозен упадък, богослужението изгубило своя религиозен смисъл и се превърнало в една формалност, преплетено с езически леконравни обичаи, особено с

чувствения култ на Ваала и Астарта. Всичко това подготвяло пътя към политическо загиване. То се улеснявало още повече от обстоятелството, че лъжепророците, знатните и заможните, приспивали народа с лъжливи надежди и празни илюзии, като казвали: “Бог не ще подхвърли на страдания своя избран народ, “няма да ни постигне и няма да дойде при нас това зло” (Ам. 9:10). А който говорел истината, бил гонен, преследван, както и сам Амос е бил принуден да напусне израилската земя.

Ето, при това религиозно-нравствено и социално политическо положение почнал своята пророческа дейност Амос в северното израилско царство в последните години от царуването на Иеровоам II, към средата на 8 в., или както е казано в началото на неговата книга: “в дните на иудейския цар Озия и в дните на израилския цар Иеровоама, син Иасов, две години преди труса” (1:1). Въз основа на тия думи не може да се направи точно датиране на времето, когато Амос започнал своята пророческа дейност, тъй като не е ясно кой е бил тоя трус, две години преди който той е бил призван и чул във видение бъдещата съдба на Израила и съседните нему народи.

Личността на пророк Амос

При тия социалнополитически условия се явил на проповед в Израила един богоизбран мъж от Иудея на име Амос.¹ За неговия произход, личност и дейност черпим сведения главно от неговата книга. Тук се казва, че той бил пастир от Текоа (митекоа). Според свидетелството на бл. Иероним Текоа бил малък град на около два часа път южно от Витлеем в Иудино коляно, близо до Иудейската пустиня, където сега се намира малкото селце Текуй. Значи пророкът по рождение бил иудеин.

По въпроса за общественото положение на Амос, до призоваването му за пророк има известно разногласие между библеистите. Някои от тях, като изхождат от израза в 7:14, където сам Амос нарича себе си пастир на едър добитък-бокер анохи (думата бокер значи говедар, пастир на едър добитък) заключават, че Амос бил притежател на голям брой едър добитък и на сикомориеви плантации, понеже в същия стих той казва за себе си: “събирах диви смокви”, значи, казват те, прор. Амос е бил заможен стопанин. Но думата бокер се употребява, в смисъл за пастир на дребен добитък. Ето защо в 1 ст. се казва, че той бил един от пастирите (банокдим) текойски, а тук думата нокед значи овчар, отгледвач на овце, на дребен добитък. Така че Амос преди да стане пророк, е бил обикновен овчар и отглеждал диви смокви, които ставали годни за ядене, като се нарязвал плодът още на дървото, за да изтече горчивият сок. С диви смокви се хранело обикновено бедното население, към което по всяка вероятност принадлежал и Амос. Че той бил обикновен овчар, може би и наемник, се вижда и от 7:15, гдето се казва, че Господ го взел от овците – (хацон), а цон значи овци, дребен добитък за разлика от (бакар) –

¹ Амос от глагола амас, което значи: товара се, нося време.

едър добитък, говеда. Така бил призван за пророк от бащиното рало и Елисей (3 цар. 19:19 и нат.).

Някои библиисти (Cheyne, H. Schmidt и др.) не са съгласни с твърдението, че Амос бил текойски пастир (1:1) и събирал, т. е. обработвал диви смокви, защото в местността Текоа не вирее сикоморията – дивата смоква, и отнасят родното му място някъде по на юг, напр. в Негеб. Но това възражение не може да се вземе сериозно под внимание, защото палестинските пастири както по време на патриарсите, така и по-късно са прекарвали в скитта си живот, местили са се от местност на местност, търсейки пасища за своите стада, според съответния сезон, особено през летните месеци, когато тревната растителност изгаря. Така и Амос е странствал със своето стадо, отивал е около Мъртво море, в долината Сефала и другаде и тук е събирал диви смокви, пък може би някъде и сам е засаждал това дърво. Така че пророкът е бил роден в малкото иудейско градче Текоа, недалеч южно от Витлеем, както отбелязахме.

Така един ден Бог призвал тоя беден пастир от стадото, който да изобличи Израиля и съседните нему народи заради техните грехове и престъпления и да предскаже тяхното загиване. Амос веднага откликнал на Божия зов и незабавно се отправил до най-голямото светилище в израилския град Ветил. Той се славел като свещен град още от древно време. Във времето на съдиите тук била пренесена скинията. А първият израилски цар Иеровоам I (933-912 г.) издигнал Ветил като централно богослужебно място, въвел езическото поклонение на телеца и поставил свещници по оброчищата. При Иеровоам II наред с религиозния упадък се наблюдавало и голямо нравствено падение. И тъкмо в това гнездо на оси е трябвало Амос да започне своята пророческа дейност с изобличителни речи и предсказания за печалния край на Израиля. И то във време, когато царството се намирало на върха на своята слава, когато народът смятал, че това е благоволение на Иахве, чийто избраник е той между всички други народи.

Амос, както и другите пророци: Исаия, Иезекиил, Даниил и др., чува Божиите слова във видения. В такова едно видение Бог му открил страшната съдба на Израиля, на когото “няма вече да прощава”. “Опустошени ще бъдат жертвените оброчища Исаакови и разрушени ще бъдат светилищата Израелеви, и ще въстанат с меч против дома Иеровоамов” (7:10, 9). Тия думи прозвучали като гръм от ясно небе. Те предизвикали смущения сред народа и уплаха между свещениците, царя и неговите сановници. Създадо се голямо брожение срещу пророка чужденец. Положението било неудържимо и трябвало час по-скоро да бъде отстранен тоя пророк “богохулник”, който си позволявал да обижда и царската особа. И ето “Амасия, свещеник ветилски, прати при израилския цар Иеровоам да кажат: Амос дига бунт против тебе сред дома Израилев, земята не може да търпи неговите думи, защото той казва: от меч ще умре Иеровоам, а Израил непременно ще бъде откаран пленник от земята си. И рече Амасия на Амос: ясновидецо, иди и се отстрани в земята Иудина, там яж хляб и там пророкувай, а във Ветил вече не пророкувай: защото той е светиня царева и е царски

дом. Отговори Амос и рече на Амасия: Аз не съм пророк и не съм син на пророк; аз бях пастир и събирах диви смокви. Но Господ ме взе от овците и ми рече: иди пророкувай при моя народ Израиля” (7:10-15).

Този разказвателен откъс е от твърде голямо значение, тъй като той ни дава ценни сведения както за личността на Амос, тъй и за тогавашното религиозно-нравствено състояние на официалната свещеническа йерархия и за отношението ѝ към пророческото служене. Пророкът имал смелостта да излезе на проповед и да отправи своите заплашителни слова тъкмо във Ветил, където се намирало царското светилище (бет мамлаха), построено и издържано с царски средства; то не било някакъв частен или провинциален храм. Тук се събирало голямо множество народ от разни краища на страната, особено на големите празници. По всяка вероятност в такива празнични дни на всеослушание Амос излязъл със своите филипики, които били в пълен разрез със свещеническите проповеди. Както всякога, царските наемници се престаравали в своето угодничество. Така и в случая Амасия искал да се покаже ревностен защитник на царската особа и проповедник на истината. При все това едва ли Иеровоам би дал нареждане да бъде изгонен пророкът, към когото все пак имал респект. От текста се вижда, че Амос веднага се е съобразил със заплахите на първосвещеника и напуснал страната. От книгата му се разбира, че той произнесъл множество речи на различни теми и при различни обстоятелства.

В отговора си Амос отрича, че е пророк или син на пророк. Но оттук не следва, че той отрича пророческото звание. Амасия го нарича хозе, която дума значи ясновидец, гадател. И следователно той го числи към сонма, към обществото на ясновидците и гадателите, които пътували от местност на местност, обикаляли цялата страна и практикували своя занаят на предсказване и гадателство за пари и разни възнаграждения.¹ Това са особена категория пророци, които често пъти изпадали в положението на лъжепророци и те нямали нищо общо с призованите от Господ богоизбрани мъже. Затова и Амос казва, че той не е от тая категория пророци-ясновидци и гадатели, за какъвто го мисли Амасия. Изразът “син на пророк” (бен нави) не трябва да се разбира в буквален смисъл син, т. е. баща му да е пророк. Амос казва, че не е от пророческите синове, т. е. не е от обществото на пророците, които имали тая служба като занаят и от нея се препитавали. Амос е пастир, събирал диви смокви, правел ги годни за ядене и така се препитавал. Така че той не е дошъл в Израиля да изкарва хляба си, но Господ го взел от овците и го пратил на проповед всред израилския народ. Той се смятал чужд на тогавашния пророчески сонм, чувствал се самотен посред тях. Не бил зависим нито от царската власт, нито от свещеническата йерархия. Напълно бил зависим само от Господа Бога, Който нищо не прави без да открие тайните си на “своите раби пророците” (3:7).

От книгата на Амос се вижда, че той бил школуван пророк, запознат не само с историята на израилското и иудейското царство, но и на съседните народи: сирийци, арамейци, едомци, филистимци и др. Той имал правилни богопознания, верни нравствени и социално-политически схващания. Сигурно след като се отдал на пророческо служене, той е преминал и известна школовка, чел и изучавал свещените книги и се ползвал от опита и примера на своите предшественици. Така подготвен, вдъхновяван и напътстван от Божия Дух, той е дал на

¹Вж. по-подробно в моята студия “За пророческото служене изобщо и за ветхозаветното пророчество”, Богословски годишник 1942/1943 г.

следващото поколение и на човечеството изобщо прекрасна книга както по съдържание, така и по форма, изпъстрена с поетически изрази, с дивни сравнения и образи, заимствани от природата и от обикновения живот на село или на полето в сред стадото. Така че мнението на бл. Иероним, който нарича Амос – *imperitus sermone*, т. е. неопитен, невеж в речта, не се споделя от повечето коментатори. Съвременните учени библеисти единодушно признават, че Амос е бил не само смел и даровит проповедник, но и изкусен стилист, неговият език се отличавал с простота, но в същото време с изящество и сила. Той се различавал рязко от другите пророци писатели. В него има нещо самостоятелно, индивидуално не само относно неговия твърд и непреклонен характер, но и в езика му, и в изразния му похват. Така че той импонира както със своето слово и език, така и със своята личност. Самотен, но мощен като скала сред бушуващо море от неправди и падения, той се явява в качеството на истински трибун пред своя народ. Нравствената чистота и непреклонната любов към истината са основните черти на неговия характер: те проблясват и в неговите мощни речи. Така че Амос се слави не само като мощен и правомислещ дух, който дал правилна насока на ветхозаветната религия, но и като “класик в древноеврейската литература”.

Не е ясно дали Амос непосредствено след предупреждението и заплахата на първосвещеник Амасия се е завърнал в своето отечество, или това е станало по-късно, когато завършил цикъла на своите речи, произнесени във Ветила, или въвн от него. Безспорно той е бил принуден да напусне Израил и да се върне в Иудея, където е и написал своите речи, за възпоменание на по-късните поколения и за доказателство на истината, която той проповядвал. Така произлязла неговата книга, която съдържа речите му в техния хронологически ред.

Книгата на пророк Амос

Тая книга в еврейския канон заема трето място, както и в нашата Библия, докато в 70-те тя е на второ място в реда на 12-те пророци. Тя се споменава в Тов. 2:6, където се цитира от Ам. 8:10: “Ще обърна празниците ви на тъга и всичките ви песни – на плач”. А в Сир. 49:12 се говори за 12-те пророци, към които сигурно се числи и Амос. Това споменаване на книгата на Амос в тия късни по произход книги от 2-рия в. пр. Хр. отрицателната критика използва за доказателство, че книгата на Амос се явила много по-късно от времето на прор. Амос, който не е истинският ѝ писател. Тя носела лъжливо надписание, истинският ѝ автор е живял във времето на Иисус, син Сирахов или на Товита и той си присвоил името на отдавна живелия пророк Амос и го поставил като название на своето изложение. Такъв фалшификат е недопустим, понеже нямаме никакво основание за това. Напротив, политическото и социално положение, нравственият упадък, за който се говори тук, прокараните религиозни възгледи и пр., всичко това отговаря тъкмо на времето, в което е живял пророк Амос и намира тук своето пълно отражение.

Друго основание на отрицателната критика за късния произход на книгата са вмъкнатите текстове в нея от по-късни писатели. Така напр. въвеждащият 2-ри ст. в началото на 1-ва гл. бил заимстван от Иоил 4:16. В средата на книгата срещаме един химн за делата Божии в природата; той бил заимстван от Исая, както и възхвалата на Божието всемогъщество пък били заимствани от кн. На Иов (срав. Ам. 4:13; 5:8 и нат. 9:5 и др.). В края на книгата се говорело за утешителните месиански времена; тия места издавали своя по-късен произход. Но това би било приемливо, ако вземем за вярна хипотезата, че книгата на прор. Исая е писана от няколко автори и че последните 6 глави са писани от трито-Исая – след вавилонския плен, а също и че писателят на кн. Иов е живял в персийско време и още по-късно след 5 в. пр. Хр. Но това са все непотвърдени хипотези. И следователно по-правдиво и по-естествено е да приемем, че следващите пророци и писатели подир Амос са заимствали от Амос, а не обратното. Според мнението на повечето изследователи (Буде и др.) Амос е първият, с когото започва редицата на пророците-писатели.

Неговият по-късен съвременник прор. Осия в своята преценка на положението в Израил и за своите предсказания е бил насърчен от речите на Амос, произнесени във Ветил. С положителност може да се твърди, че прор. Исая в 9:7-10:4 и др. е имал речта на Амос, която се съдържа в 4:4-13, където той дава основанията за бедствията, които са сполетели и ще сполетят израилтяните. Могат да се посочат и други основания срещу твърдението за късния произход на книгата на Амос. Затова повечето от тълкувателите приемат, че тя е написана от прор. Амос и речите му имат такъв ред, в какъвто те са държани от него.

Същността на цялото съдържание се заключава в приближаващия се съд Божи над израилското царство заради неговото нечестие и във възстановяване на Давидовото владичество. То може да се раздели на три части: I ч. Въведителна, обхващаща 1 и 2 гл., която съдържа предизвестяване на съда срещу шестте съседни царства: Дамаск, Филистимската земя, Тир, Едом, Амон и Моав, а подир тях следват предсказания за Юда и Израил; II ч. Трилогия от заплашителни и наказателни речи срещу северното десетоколенно израилско царство, обхващащо 3, 4, 5 и 6 глава; III ч. съдържа пророческо-съзерцателни речи, 7-9 гл. В 5 символически видения пророкът предизвестява съда за начина на неговото изпълнение (скакалци, огън, оловен отвес за измерване, кошница със зрели плодове и видение на Господ върху жертвеника). Тия речи съдържат разни наказания и завършват с изгледи за щастливо бъдеще, за плодородие, за благоденствие и мир – възхвала на настъпващата теокрация.

Религиозно-нравствени и култови възгледи на прор. Амос

Най-забележителното в нашата книга е, че религията на древния Израил се издига до висша степен. Простият пастир Амос има

забележителни богословски възгледи, които и за нашето време на са остарели, а това показва, че той е боговдъхновен писател. Особено ясно и картинно той ни рисува Божието всемогъщество и вездеприсъствие в 4:13; 5:8; 9:5, 6. Бог е, “който образува планини и създава вятъра и обявява на човека намеренията му, утринната светлина обръща на мрак и върви високо над земята. Господ Бог Саваот е името му” (4:13 ст.).¹

Бог е творец на всичко, Той е всезнаещ, защото знае и скритите, неизказани мисли на човека. Божието всемогъщество е безпределно. Той може да изменя и природните закони: утринната светлина на току-що изгрялото слънце веднага да превърне в мрак, без да чака естествения залез на слънцето. Бог е трансцендентен, свръхземен, Той “шества високо над земята”.

Творческото всемогъщество на Бога се подчертава още по-картинно в 5:8, където се пита: кой е сътворил (т. е. не е ли Бог?) седемзвездieto на Орион. Под седемзвездие (кима) повечето от евреистите подразбирали съзвездieto Плеада, което се състои от седем видими звезди и наблизко светлата звезда Орион. Амос, както и писателят на книгата Йов, бил добре запознат със звездния мир, който наблюдавал като овчар. А Божиата премъдрост се проявява в закономерното и хармонично управление на света. Нощната тъмнина превръща в ясно утро и денят се сменя с нощ. Интересно е да се отбележи, че Амос е имал вярна представа за напояването на земята от дъжда, който се образува от изпаряването на морската вода. “Бог извиква морските води и ги разлива по лицето на земята”.

Пророкът ни дава картинно описание на Божието величие и в 9:5-6, където се казва, че достатъчно е “Господ Бог Саваот да се допре до земята и тя ще се разтопи”. “Той съгради горните си чертози на небесата и свода си закрепил на земята”. Сигурно прор. Исаия е имал предвид тия думи на Амос, като казва за Господ, че небето е негов престол, а земята – подножие на нозете му (66:1).

На възвишената идея за Бога трябва да отговаря и съответното богослужение. Затова Амос въстава силно срещу празниците и жертвоприношенията, с които Израил искал единствено да угоди на Бога. Култът е само средство за нравствено религиозно издигане на човека, сам по себе си той не е цел. Бог се отвращавал от недостойното богослужение, което извършвали израилтяните, и по тоя начин те увеличавали своите грехове, като мислили чрез култа единствено да задоволят Бога. Служенето на Ваала било широко разпространено в Ханаан. Избраният народ се повлиял от него. А тоя езически култ бил свързан с всевъзможни веселия и разгулни пиршества. Затова Израил

¹Този стих представлява известно затруднение за експертите поради разногласието между масоретския текст и превода на 70-те и оттук разлика в българската и славянската Библия. Вместо думите “обявява на човека намеренията му”, както е на еврейски: *умагид леадам масехо*, 70-те прочели думата *масехос машиях* и превели *tĒon CristoĒn aujtou*, и оттук на славянски: “возвещаѣ въ чловецехъ Христа своего”. Някои църковни отци (напр. бл. Теодорит) се опитват да оправдаят гръцкия превод, но несполучливо. И повечето от тълкувателите приемат както и бл. Иероним, че в гръцкия текст имаме погрешно четене.

увеличил своите жертви и празници, в които дирил удоволствия и веселия.

Някогаш, през време на странстване в пустинята, народът принасял по-малко жертви; дори преди учредяване на скинията и на свещенослужителите при нея, едва ли е имало регулярни жертвоприношения. И при все това то било време на тясна привързаност и сърдечно отношение между Иахве и неговия народ. Сега поради нравственото падение и погрешното богослужение тия връзки са прекъснати. Култът не способствал за нравственото издигане, а напротив, водил към разпътство и блудство.

Ето защо по думите на пророка сам Бог казва: “Мразя, отхвърлям празниците ви и не помиривам жертвите ви през време на тържествените ви събрания. Ако ми принасяте всесъжжения и хлебен принос, няма да ги приема и няма да погледна милостиво на благодарствената жертва от тлъстите ви телци. Отстрани от Мене шумът на твоите песни, защото звуците на твоите гусли, няма да слушам” (5:21-23). С тия думи сам Иахве произнася Своята присъда над тоя култ, на който израилтяните толкова много разчитали, и посочва неговата безполезност. Навярно прор. Исаия се е вдъхновил от тия думи на Амос, та в 1-ва гл. на своята книга, 11-15 ст. изказва същата мисъл с други думи. Сам Господ по думите на Исаия, казва, че е преситен от всесъжжения на угоен добитък: това са суетни дарове, каденето е отвратително за Него и празничните им събрания не може да търпи. И както според Исаия, Бог иска от своя народ не суетно богослужение, а да прави добро, да търси правда, да спасява угнетен, да защитава сирак – и да се застъпва за вдовица (1:17), също така и според Амос Иахве се обръща към народа с думите: “Нека тече като вода правосъдието и правдата – като силен поток!” (Ам. 5:24).

У прор. Амос все по-ясно изпъква мисълта за нравствената същност и висота на Бога, за да обоснове по тоя начин убеждението си за тясната връзка между религия и нравственост. Класическата мисъл, че няма морал без религия, която и в нашето модерно време се потвърждава от самия реален живот, текойският пастир я проповядвал още 8 века преди Христа. Както във времето на Амос, пък и по-късно, та и в наши дни, вирее в разните религии погрешното схващане, че Бог може да се спечели само с външна обредност, с формалистично изпълнение на религиозните обязанности и превръщане на религията в бездушна формула. Тъкмо в тая фалшива религиозност е изобличавал нашият Спасител Христос книжниците и фарисеите. А Амос, както изобщо ветхозаветните пророци, в своите религиозно-нравствени схващания напълно се съгласува с християнските разбирания. В това отношение Амос може да се числи като един измежду първите основатели на религиозно-нравствения монотеизъм. Особено енергично той се застъпвал за простата, но особено ясно изразена у него истина, че е необходима тясна връзка между морал и религия. Който почита и служи на Бога, той не може да не върши правда и добро. И тази е истинска религия, в която нравствеността е нейната съществена част.

Оттук произтича голямото възмущение на пророка срещу греховния и безнравствен Израил. В своите речи той дава израз на безсрамните деяния, вършени от силните и богатите в Самария – главният град на северното царство. Той бичува разкошния и разточителен

живот на големците, въстава срещу суетността и лукса у жените, срещу експлоатацията на богатите, които оголват бедните и безимотните; особено напада той користното правораздаване. С това разглежданата книга дава богат материал и интересни теми на съвременния проповедник, който се бори и изобличава днешните социални неправди.

В 2:6-8 четем за безсъвместно правораздаване, за потисничеството над бедните и за безсрамната безнравственост.

“Тъй казва Господ: за три престъпления на Израиля и за четири няма да го пощада, защото продават праведен за сребро и сиромаш за двой (чифт) сандали. Жадуват да видят земния прах върху главата на сиромаша и пътя на кротките изкривяват; дори баща и син ходят при една жена, за да безчестят светото Ми име. Лежат при всеки жертвеник върху дрехи, взети в залог, и вино, изнудено от обвинени, пият в дома на боговете си”.

Макар че пророкът не казва изрично, но лесно е да се разбере, че той подразбира тук подкупните съдии, които продават праведен за сребро, т. е. за пари. Те произнасят върху праведен, върху тоз, на чиято страна е правото такава несправедлива присъда срещу подкуп, щото той може да бъде продаден на безценица заедно с имуществото си, ако е имал такава. С бедните и безимотните още по-лесно се справяли – продавали ги за чифт обуца. Продажните съдии произнасяли такава присъда, щото кредиторът могъл да придобие един беден за роб срещу нищожна цена – колкото стрували чифт обуца. На еврейски е употребена думата (наалаим) в двойствено число, т. е. две обувки, един чифт, и се подразбира сандали, защото тоя вид обувки за народа са били в употреба. Думата сандали не трябва да се разбира в буквален смисъл. Тя има пословично значение: така се говорело между народа, когато трябвало да се посочи унижителната и нищожна сума на един по-скъп предмет.

Смисълът на първата половина от 7 ст., както е предаден на български, не е ясен. Това се дължи на обстоятелството, че имаме у разните ексигети различие на еврейския текст и оттук разни преводи, и второ, че у 70-те се вижда известно отклонение от масоретския текст. Какво трябва да разбираме под израза: “жадуват да видят земния прах върху главата на сиромаша”. Карл Марти в своя коментар обяснява, че ако еврейската дума хашшоафим се изведе от глагола шааф – жадувам, не би се получил правилен смисъл, затова той я извежда от глагола шуф – смазвам, унищожавам, и превежда: “те смазват на земен прах главата на сиромаша”. В славянската Библия, изхождайки от гръцкия текст, се казва: “ходящихъ на прасе земнемъ и бияху пястию во глави убогих”. Ясно е отклонението от масоретския текст. На българския превод би могъл да се предаде смисъл, ако под думите: “Жадуват да видят земен прах върху главата на сиромаша” се изтълкува, че жадуват да видят сиромашите погребани и главите им покрити с пръст.

За да разберем правилно втората половина на 7 ст., трябва да я свържем със следващия 8 ст. и да имаме предвид, че тук не се касае до обикновени престъпления и безнравствени деяния. Пророкът е

имал за цел да представи греха в цялата му голота и отвратителна престъпност. Баща и син без да се срамуват един от друг, отиват при една жена (на еврейски ел ханаара – при мома) да проституират и то не при обикновени проститутки, а при кедешим, т. е. при херодули, при храмовете весталки, които се занимавали със “свещена” проституция, понеже наградата им отивала в полза на храма. Израилтяните се увлекли от тоя срамен порок на идолопоклонниците ханаанци. Престъплението е още по-голямо, че те лежали, ношували при езически жертвеник “върху дрехи, взети в залог”, а според Моисеевия закон всяка дреха, взета в залог, особено шимлата (връхна дреха) трябвало вечерта на всяка цена да се върне обратно, да не би сиромашът да остане без постелка и завивка, за каквато тя му е служила. По-нататък Амос туря още един черен шрих върху мрачната и позорна картина, като казва, че дори виното, с което пирували, не било собствено, а било “изнудено от обвинени”.

За да посочи големината на престъпленията у израилтяните и да предизвика у тях чувство на срам, пророкът призовава за свидетели езичниците филистимци и египтяни, които като видят ширещото се безчестие, също ще се възмутят макар, идолопоклонници, макар и да са били далеч от възпитателното въздействие на Иахве. Амос се обръща най-първо към жителите на големия филистимски град Азот с думите: “Прогласете от покривите в Азот и от покривите в земята Египетска и кажете: съберете се по планините на Самария и погледнете голямото безчинство в нея и насилията всред нея. Те не знаят да постъпват справедливо, казва Господ: с насилия и грабеж събират съкровища в чертозите си” (3:9, 10). Ясно е, че тук се касае за богатшите и за знатните, които живеят в чертози и лежат на одри от слонова кост – и това свое богатство те са добили по нечестен начин – чрез насилие.

Както в Палестина, така и въобще в Ориента, равните покриви на прилепналите една до друга градски къщи, са били най-подходящото място за публични прогласявания и съобщения. Оттук се научават всички новини.

В 6:3-6 боговдъхновеният писател твърде картинно ни рисува изпълнения с пиршества и разточителство живот на големците от първенстващите граждани. “Горко вам, които смятате, че е далеч злочестият ден и правите да се приближи тържеството на насилието, като лежите на одри от слонова кост и се обтягате на леглата си, ядете най-добри овни от стадото и телета от тлъсто пасбище, пеете под звука на гусли, мислейки че владеете свиралото както Давид, пиете вино от чаши, мажете се с най-добри мазила и не ви боли сърцето за злополуката на Йосиф”!

Простият текойски овчар, който излязъл от народа, познавал неговия мизерен живот и бедната обстановка на жилищата му, останал поразен от разточителството и разкоша на големците – особено на богатите жители в големите градове: Самария, Ветил и др. Той не намирал думи да ги иронизира и изобличава. Твърде възможно е Амос да е бил повлиян от сектата на рехавитите, които зовели народа да се върне назад към простия пастирски живот на патриарсите. И това още повече разпалило неговата ревност за борба срещу социалните неправди и ограбване на бедните, на чийто гръб богатите големци си правели “домове и украшения от слонова кост” (3:15), лежали на дивани от слонова кост, по всяка вероятност така облицовани, и се обтягали на меки канапета. Те въвели обичай, заимстван отвън, в такава положение,

полулегнали на лявата страна, да прекарват през време на своите пиршества с разкошни яденета, пиене на вино под звуците на лека музика. За техния изтънчен вкус не липсвали и благовония от най-добри мазила. В думите на Амос личи и злъчна ирония: тия вулгарни гошавки ставали под звука на гусли и пируващите си въобразявали, че слушат възвишената музика на Давид, но тя нямала нищо общо с тях.

В българската Библия стои: “пиете вино от чаши”, както е на еврейски (хашшотим бемизрике йаин). Но тия думи не са толкова изразителни и сами по себе си не казват нищо. По-правилно е предадена мисълта на пророка в 70-те и оттук в славянската Библия, където е казано: “пиющии процеженое вино – **toŭ diul ismewon oiŭon**. Значи не пиели обикновено вино, каквото пие народът, но преточено по няколко пъти, за да добие приятен цвят и вкус. Че пиели вино от чаши не е толкова важно; по-важно е съдържанието в чашите и качеството на виното.

Пророкът в 8:4-6 обяснява по какъв нечестен и беззаконен начин богатите са добили своето богатство, за да се отдадат на такъв разточителен живот. “Изслушайте това, вие, които казвате: кога ще премине новолунието, за да продаваме жито и събота – да отворим житниците, да намалим мярката, да уголемим цената на сиклата и да измамваме с неверни къпони, да прекупуваме неимотни със сребро и сиромаси за двой обуца, а отсевки от жито да продаваме?”

В този откъслек прор. Амос много релефно рисува измамническия и спекулативен дух на големите търговци на зърнени храни. За тях празниците новолуние и събота нямали никакво религиозно значение, щом като пречели на търговските им сделки. През тия дни търговията спирала, магазините и хамбарите със зърнени храни били затворени и никакъв гешефт не могъл да стане. Затова те с нетърпение чакали да минат празниците, та да отворят житниците си. Но не само това. Търговията им била много нечестна. Те намалявали мярката. В славянската и българската Библия не е казано каква е тази мярка. В еврейския текст се казва: лехактин ефа. Ефата (36,44 литра) е обикновена мярка за измерване на зърнени храни. Подобно на нашата крина и тази мярка правели по-малка, за да излязат повече мерки на брой. А мерилото уголемявали, както е казано на славянски: “и увеличити мерило”. Какво е било това мерило? На еврейски е казано: лехагдил шекел – сикла. По това време още не е имало сечени пари. Златото и среброто са били разменни средства по тегло. Малката мярка за тегло е била сиклата (14,5 грама), с нея са измервали кюлчетата от злато и сребро, туряни в къпони, които пътуващият търговец обикновено носел в пояса си. Продавачът имал интерес да увеличи теглото на сиклата, за да получи повече злато или сребро. Но плюс това те си служели и с неверни къпони, та да могат да измамят още повече купувача. За да подчертае още по-силно измамническия начин на търговия, Амос прибавя и още едно обстоятелство: недоброкачествено жито, продавали отсевки (плява) вместо жито.

Въобще пророк Амос имал наблюдателно око, познавал и много добре както религиозно-нравствения упадък, така и всички социални и стопански недъзи на своето време. Той бичувал без страх и царската власт, и всички нейни органи, и князе, и големци, и свещеници, и

пророци по занаят, и невярващите от народа. За всички техни престъпления непременно трябвало да последва справедливият Божи съд. Никой не може да се оправдае или да скрие своите грехове и престъпления. Бог е вездесъщ, Божието око вижда навсякъде: и в преизподията, и на небето (9:2), и на върха Кармил, и в морското дъно (9:3).

Но при все това Бог е дълготърпелив и много милостив. С меч ще умъртви всички грешници измежду Своя народ (9:10), но дома Яковов няма съвсем да изстреби (9:8).

Краят на книгата Амос (9:11-19) завършва, както това срещаме у повечето пророци, с предсказания за благодатните месиански времена, когато отново ще бъде възстановено Давидовото царство и земята ще бъде изпълнена с необикновено плодородие. Пророкът, за да не остави израилския народ в безнадеждност и отчаяние, а да го подтикне към разкаяние, възраждане и нравствено издигане, му рисува прелестна картина на бъдещето, когато Израил ще бъде върнат от плен, опустошените градове отново ще бъдат застроени, ще бъдат засадени с лозя и с уредени градини (14 ст.).

В българската и славянската Библия е казано, че “Бог ще възстанови “падналата скиния Давидова”. На еврейски е предаден по-добре смисълът, като е употребена вместо скиния (охел), думата сука – колиба (ет сукат Давид). Значи Бог ще възстанови колибата, жилището, дома Давидов, неговото царство, а не само скинията, богослужебното място – храма.

Отрицателната критика (К. Марти, Новак, Буде и др.), вижда в тая част на книгата един коректив, прибавка от по-късен писател, за когото пленът и пропадането на Давидовото царство са исторически факти на миналото и следователно тия стихове, както и някои други в отделните глави, отговарящи на тях, имат по-късен произход. Отрицателните критици не признават боговдъхновения характер на ветхозаветните книги – за тях няма пророческо прозрение, истинско предсказване на бъдещето. Ние още в увода изтъкнахме, че Амос е богоизбран мъж, той е призван за пророческо служене по необикновен начин, както сам разказва: “Господ ме взе от овците и ми рече: иди пророкувай при Моя народ Израила” (7:15). Своите речи той произнася от името на Иахве: ““тъй казва Господ Бог”. Третата част от книгата (7 гл. до 9), съдържа наред с някои преживявания на Амос и пет видения, които Господ му открил: 1. всеизяждащи скакалци (7:1-3). 2. Всепогълващ огън (7:4-6). 3. Оловен отвес в ръката Божия (7:7-9). 4. Кошница с узрели плодове (8:1-3) и 5. Господ стои над жертвеника, унищожава светилището и погубва Израила (9:1-7). При това положение какво противоречие и несъответствие може да има между последните стихове и цялото съдържание на книгата, когато всичко е Божие откровение. По силата на това откровение Амос предсказва Божия съд за всички нечестия и прегрешения на Израила. И исторически това се сбъднало: в 722 г. загива северното израилско царство, в 586 г. – южното иудейско, Йерусалим и храмът били разрушени, настъпил вавилонският плен и възстановяване на Давидовия дом. Тъй както Амос и другите пророци са предсказали всичко това.

(Следва)